

Д Е М О Н.

Драма Антона Крушельницького.

Святослав (28 літ. *Ходить по кімнаті пускаючи густі клуби диму з папіроски перед себе. Нарешті стає перед Стефкою.*) Стефко, чого ти робиш такі комедії?

Стефанія (21 літ. *Сидить мовчки, підперши голову долонею, дивить ся без виразу перед себе.*) ?...

Свят. Диви ся! батько важував ся, мати ходить як труп. Гризуть ся обоє. Знаєш хіба преці, як ти лежиш їм на серці. Хотіли би тебе бачити щасливою, хотіли би запевнити тобі долю, заки замкнуть очі.

Стеф. (з жалем.) І ти називаєш се щастєм? Славку...

Свят. Так. Подружє дасть тобі щастє. Більше як твоє учителюванє, як твій самостійний кусник хліба. Тай то коби дійти до него!... (Зачинає ходити знов по кімнаті. В часі цілої сцени то ходить, то стає, то сїдає.) Але знаєш преці, в яких клопотах тепер батько. Рату в банку пропустив, небавом має платити вексель.

Стеф. Та що тут говорити про се? Не помагав мені досі, то й далі... Я й жалю не маю за се ні до кого. А зрештою я вже освоїла ся з тим, що для мене на образованє нема. (З докором) Але на що иньшого...

Свят. Як то на що иньшого?... Ет, Стефко, сего вже не кажи! Вже то хто як хто, але наш батько дбав про нас і дбає все. А як годі..

Стеф. Дійсно, як годі... Але скажи мені, по що батько закупив ті два морги? Скажи мені, по що властиво батько купив сю хату? Для кого?

Сьвят. Вдячна донька! Нема що казати... Як то на що? Для кого Ти не знаєш, для кого? Ти думаєш може, що батько забере своє майно до гробу?

Стеф. Знаю, знаю, що ні. І як раз се мене болить. Славку, подумай собі! Працювати ціле житє, а властиво не працювати, але за працею таки віддиху не чути, не жити, але нидіти, нидіти, ледви веґетуючи, аби на старість придбати собі хату, кусник поля, тоді, тоді... як уже не треба його, як уже пора прощати ся зо житєм. Ні, Савку, назви се, як хочеш, але розумом ніколи.

Сьвят. Га, га, га! Яка се вдяка! Скажи се батькови, скажи тому батькови своєму, що посивів цілком тоді, коли иньші не найдуть ані одного волоска сивого на своїй голові! Скажи се своїй мамі, що не зазнала на своїм житю ані одної приємності, не відітхнула за час свого життя ані хвилиночки, — скажи їм, а може ся вдяка зажене їх швидше в могилу. Почисли, сестрице, морщини на чолі батька, приглянь ся очам матери, чи дошукаєш ся в них блиску. Прислухай ся тому легонькому, спокійному її віддихови в часі сну. Почисли її стогони. Ха, ха, ха! Назви се, кажеш, чим хочеш, але розумом ніколи. Га, га, га!

Стеф. Не сьмій ся, Славку.

Сьвят. Га, га, га! Красно!

Стеф. *(встає.)* Так, я не можу бути вдячна родичам. Вони поставили цілею свого життя збивати гріш, на те, аби діти їх не бідували. А забули, що дітям иньшого може треба щастя... Та зрештою я не знаю, але я хотіла би чогось иньшого, як офіціяла. Мене не манить те родинне щастє, бо я знаю його красні сторони, знаю, що криєть ся під тою заслоною домашнього сгнища. А родичі мої й чути не хочуть про иньше житє. Я думала, що ти, що хоч ти мене зрозумієш, а ти...

Сьвят. А я?...

Стеф. *(по хвилі.)* Коли я поїхала проти їх волі до Львова, я думала, що ти допоможеш мені, подаси мені братню руку. Ти відписав: Роби, як кажуть родичі. Ти, ти се відписав, ти, що зродив колись у мені той запал до праці, до науки. *(По хвилі.)* Та що тут багато говорити? Пропало. Я й сама дала собі раду. *(По хвилі.)* А знаєш, Славку, я стояла нераз над пропастю. Ще крок, ще, ще один... Я чую, як нога сунеть ся

у безвісти... в голові крутить ся... Я вже не паную над собою... І чую лише в серці безмірну пустиню, таку пустиню, таку глуху, бездонну яму... І вже не стогони, але дикий глум, кепкованє лунало по тій бездні мого серця — і се протверезило мене, поставило сильно на ноги, не дало упасти. Я кпила, кпила собі з рідних і з чужих, кпила з себе і з цілого світа. Ха, ха, ха! Яка я страшна була в таких хвилях! Шкода, що ти, ти колишній, ідеальний Славку, не бачив мене. Шкода, а був би найшов у моїм серці і вігдук своїх слів. Шкода!

Свят. Стефко, що ти говориш?

Стеф. Шкода! Ха, ха, ха! Жалуй, жалуй, Славку, ти мій ідеальний Славку, ха, ха, ха!

Свят. Стефо! Стям ся, що тобі! Стефо! Слухай, Стефо...

Стеф. Видиш, видиш свою Стефку, свою сестру? Диви ся! Перший, а вона не має ані сотика. Видиш її? Чуєш, як кличе Жидівку, як продає останню сукню. Чуєш, як торгуєть ся? О тих дві шістки ріжниця! А вона тремтить, аби Жидівка не роздумала ся і не пішла. Диви ся! Стара гандлярка виймає гроші. Вісімнацять шісток. Чуєш, як приємно, як мило вони звенять у її руці. А в кишені за її дотиком забреніло багато, може навіть десятка. А Стефка не дістане їх, навіть глянути на них не гляне! Йой, як би вона мала десятку, або п'ятку, п'ятку, лише п'ятку. *(По хвилі, спокійно)* Тремтучою рукою бере тих вісімнацять шісток, ховає їх, бо се ціле її майно... А Жидівка не виносить ся! Ні — вона тішить ся видом наляканої Стефки. Бачиш, вона оглядає сукню, чи варта таку суму грошей. Вона мусить сказати ще, що переплатила.

Свят. Чому-ж ти не написала мені, що так бідуєш? За се чую великий жаль до тебе.

Стеф. Написала?... Я мала показувати тобі свої каліцтва, мала своїми мерзькими ранами будити в тобі милосерде? Ха, ха, ха! Я тішила ся тим, що тобі добре, що ти побрав на першого свою судейську платню. Я тішила ся тим, що батько закупив два морги поля до свого майна, мені на — віно! Я тішила ся тим і мені було так добре, так любо, так солодко. Мені вже ані їсти не хотіло ся, ані не думала про те, аби убрати ся гарно, аби забавити ся. Ха, ха, ха! *(По хвилі)*

А потім мені було добре. Дуже добре. Я дістала лекції. Лише, що я мешкала троха за далеко. На краю міста. Але за те дешево. (*Весело*) Знаєш, Славку, за дванацять ринських, чуєш, за дванацять ринських мала і хату і харч. Лише одна, одна дрібниця. Я мусіла вертати пізно з лекцій. Знаєш, сама одна жінчина. (*Поважно*) І тоді пізнала я новий рід людей. Ану, вгадай, який? Вгадай, ну? Чого мовчиш? Ха, ха, ха! Нічні зарібниці! Ха, ха, ха!

Сьвят. (*кидаєть ся мов несамошитий*) Стефко! Що ти говориш! Ти, ти!

Стеф. Аякже! Ха, ха, ха! Нічні зарібниці. Ти не віриш. Слухай: Іду, йду... На вулиці темно. Бліде сьвітло ліхтарень ледви блимає. А докола мене пусто. І я чую відгук своїх кроків далеко, далеко. А серце моє бєть ся так сильно, мало не вискочить. Нараз чую, йде хтось. Стаю. Слухаю. За мною йде. А я стою, стою, запираю дух у собі, а в руці тисну камінь. Ха, ха, ха! Яке се сьмішне! Знаєш, я з каменем ходила вічно у вечер. Той камінь був невідлучним моїм товаришом. Я давлю його в долоні, а там нащурюю уха, чи вже не притихли ті кроки. Тихо. Не чути нічого. Я віддиhaю лекше і йду далі. Правда, яка я була безпечна з тим каменем? А там знов чути кроки, лише вже передо мною. Чуєш, іде, йде, він. Мужчина! Як я зненавиділа їх тоді, тих мужчин. Тепер чую, що млію. Палу на ногах. Але ні. Я мушу бути спокійна. Я мушу йти далі. Не сьмію показати по собі того, що бою ся. А преці я маю камінь у руці. Ще десять кроків, девять, вісім... уже лише пять. Бачиш його? Перейшов. Станув. Вернув ся. „Добрий вечір, серце. — Підем погуляти?“ Славку, Славку! Твоя сестра, твоя Стефка чула таке! Ти знаєш, Славку!

Сьвят. Ах!... (*Довга хвиля мовчаня. Стефка починає плакати*). Стефа, Стефа, що тобі? Стефцю, не плач. Чуєш, Стефцю. Недобра. Ти не сказала мені, що так бідуєш. Я поміг би тобі. Чому ти не звернула ся до мене, Стефа? Ну, тихо. Не плач.

Стеф. Йди собі, йди від мене. Не муч мене.

Сьвят. Стефа, успокій ся. Прошу тебе, Стефа.

Стеф. Що?...

Сьвят. Та не плач. Бачиш, я бажаю тобі щастя, а ти не хотіла бути щира зо мною.

Стеф. Не хотіла?... Ні, я не могла. Не могла, Славку, бо ти не був той ідеальний Славко, з яким я давнійше так радо ділила ся своїми думками, своєю душею.

Сьвят. Не той... Так, не той...

Стеф. А тямш, Славку, як ми ще недавно, ледви перед кількома роками сиділи нераз до пізної ночі і мріли, мріли... Знаєш, про що ми мріли?

Сьвят. (гірко) Мріли... (По хвилі) І на мріях скінчило ся.

Стеф. Ми мріли про красну будуччину при роботі для народа, ми мріли про ідеї, самостійність, незалежність думок і поглядів від обставин, чи від чийхсь примх. Ти тямш, Славку, ті вечері?

Сьвят. Чи тямлю?... Я не думаю над ними ніколи.

Стеф. А я тямлю їх, тямлю. Ніколи не сходили вони мені з мисли. І тоді тямла я наші розмови, коли дістала твій лист. І тому то твої слова боліли мене так страшно. Славку, не того я ждала по тобі. Було пригорву ся до тебе і слухаю твоїх слів. А ти вмів так гарно говорити, так поривати своєю мовою. Ти чарував мене, Славку. Нераз висіли на моїх устах слова: „Ти чарівник, Славку, я люблю тебе!“ Але я соромилася сих слів. Я любила тебе инакше, як ипнші сестри люблять братів, бо ти був усім для мене. Ти розкрив перед моїми очима повний сьвіт, сьвіт ідеалів, плекав його, позваляв мені буяти у сьому сьвіті. І я закоштувала того солодкого життя мрій-ідей. Я зжила ся з тим новим сьвітом.

Сьвят. Так, так, тямлю ті наші розмови.

Стеф. Чого-ж так гірко „тямлю ті наші розмови“? Ти жалуєш їх? Бо для мене вони найкрасшими споминами. Се найяснійші хвилини в моїм житю. Ти жалуєш Славуху, що дав мені зажити тих щасливих хвилин?

Сьвят. Жалую.

Стеф. Чому? Славуху, скажи! Чому жалуєш? Коханий, скажи! Ну, не дай просити себе! Ну, скажи... Жалуєш? Ні, ні...

Сьвят. Так. Жалую.

Стеф. Ну, чому, скажи! Скажи, Слава!

Сьвят. Я розкрив перед твоїми очима рай, а тепер мушу нищити його. Знаєш, Стара, а се таке страшне.

Стеф. Чому нищити? Хиба-ж ти не жиєш уже тим житєм?... (Сумно) Але ні, ні, правда, що ти вже не той. (Нетерпливо) А однак

усе-ж таки мусіло лишити ся в тобі ще щось із того дав-
нйшого твого життя. Не вже-ж ти всьо затратив, загубив
по тій житєвій дорозі? Не вже-ж життя зломило тебе так,
що позамеркали всі твої ідеали?...

Сьвят. На жаль — так.

Стеф. Славку, не кажи сего. Ти не повинен піддати ся. Диви ся:
я стою перед тобою така, якою стояла тоді — тямш, як ми
сиділи під грушкою? Ба, ні! Я сильнійша, сто разів силь-
нійша, ніж була тоді. Я скріпила ся в боротьбі про жите-
бутє. Борола ся — і побідила. Слава, я тепер така сильна,
така сильна. Ні, Славку, ти не впав! Тобі здаєть ся лише.
Я підтримаю тебе, піднесу. Правда, Славку?

Сьвят. Ні, Стефа. Підтримати ти підтримала би мене, як би я хи-
лив ся лише. Але я упав уже, впав. А тепер пропало вже
всьо. Не допоможеш ні ти, ні хто-б не був.

Стеф. Не кажи так, Славку. Я не хочу, не хочу слухати таких
твоїх слів. Чуєш? не хочу! Ти вмовив у себе, що ти инь-
ший. А ти такий самий, як передше, ти Славко мій, брат мій
коханий. Правда, Славку?

Сьвят. *(не відповідає на її слова)*. В розгарі моєї праці... Так...
Я рвав ся до роботи... Я робив над сили. Ні дня, ні ночі
не було для мене. Я чув у собі таку шалену силу, такий
запал. Ночами цілими не спати... се-ж така дрібниця. Не
зважав я ні на здоровля, ні на що. Аби далі, аби далі.
(По хвилі) Я тішив ся вже великою симпатією. Мою роботу
почали оцінювати. *(По хвилі)* Ха, ха, ха!

Стеф. Що тобі, Славку?

Сьвят. Ніщо... Пропало...

Стеф. Що? що? Що тобі?

Сьвят. Ет! Привидів ся мені.

Стеф. Хто? Слава?

Сьвят. *(спокійно)*. Приятель привидів ся мені. Знаєш, Стефа, сер-
дечний приятель. Знаєш, той, той... *(Знов спокійно)* Але
тепер уже ні. Вже нема його. Вже нема його. Вже минуло...
Знаєш, Стефа, я не можу ніколи подумати про те спокійно.

Стеф. Слава, успокій ся. Що тобі? Скажи! Ти не розповідав мені
ніколи про се. Тебе стрінуло щось страшного.

Сьвят. Приятель... Лична ненависть... Приходжу на збори: „Або
він, або я“. І мене викидають. Викидають із публичних

зборів. Товариші, товариші викидають мене. Нарада вела ся в справі організації молодіжи. І мене, що так горячо займав ся тою справою, мене викидають зі зборів.

Стеф. А щож се було, Славку?

Сьвят. Ніщо. Головою комітету, що скликав нараду, був мій найлютіший ворог. Не дав мені запросин. Я прийшов без запросин, а він — казав мене викинути. А знаєш, Стефа, що богатом видали на зборах запросини, а багато було і без запросин. І то таких, що не цікавили ся сею справою цілком. Я вилетів, як шалений. Я не міг зрозуміти, як се могло стати ся. Я мало не здурів.

Стеф. За щож він ненавидів тебе так?

Сьвят. За що? За те, що я був занадто отвертий. За те, що сказав кожному правду в очи. Він мав погану привичку брехати. А я, як він зачав лише брехати, любив сказати йому: „Товаришу, не брешіть!“ Дійшло навіть до того, що він співав раз якусь Лемківську пісню, яку я знав на нещасте також. І тоді сказав я йому: „Товаришу, не фальшуйте арії!“ Як не кинеть ся до мене! *(По хвилі)* Але заплатив мені за все.

Стеф. І ти загриз ся тим так тоді? Се-ж така дрібниця. Фе, стидай ся! Я була би показала йому, що я буду горою, не він. А ти піддав ся. Славку, Славку, такий сильний, Славухо, піддав ся. Фе, фе! Поганий Славухо. Не хочу тебе знати. Гніваю ся на тебе.

Сьвят. Я не піддав ся ще тоді. В мені закипіла злість. Я сказав собі, що я мушу, мушу пімстити ся. Я виїхав за границю, до Берліна на студії. *(Мовчить хвилину, немов пригадуючи собі щось)*. Ні, ні, не скажу! Фе! Поганець! Мерзота з мене!

Стеф. Славку, що тобі?

Сьвят. Не питай. Мені легше, коли не згадую цілої тої трагедії. Я забув уже про все, і мені добре було. *(Із жалем)* По що ти, Стефка, викликала в моїй душі старі події. Вони були вже лише споминами. Попіл забуття присипав їх. Я погодив ся вже зі своєю долею. Увійшов у товариство людей, що не знали про моє попереднє житє і вони шанували мене. Зразу я мерзив ся собою і ними, потім... потім привик до всього.

Стеф. Славку, ходім із відси. Ходім на прохід. Забудеш, успокоїш ся. Я не повинна була вдирати ся у тайни твоєї душі.

Свят. Тепер... Ге, ге, ге! Тепер уже за пізно! Тепер ти повинна всьо знати. Ти не сьмієш судити мене підлим за те, що я спроневірив ся своїм молодечим мріям, що я потоптав ногою всі ідеали. Я труп — але... та менша з тим! (*По хвилі мовчаня*). В Берліні я мешкав із товаришом, таким як сам бідаком. А знай, що батько не розумів мене. Не хотів мені допомогти ані разу. Я мусів заробляти нераз працею рук, аби за тих кілька шісток прогостувати ся два-три дні. Нарешті забракло сил... Приходжу раз до хати голодний як пес, продроглий зо зимна. Товариш сидить у плащи і дзвонить зубами. Читає при лямпі: „Маєш що їсти?“ — питає мене. „Стільки, що й ти. Чай є?“ „Є, але спірту нема“. Наливаю води до горнятка і знаєш що роблю? Знаєш?... Ні, ти не знаєш, Стефа, що то не їсти кілька днів! Не мати кілька днів страви у роті. Мене корчило в кишках. Здавало ся мені, що весь мій ратунок у тім чаю. Склянка теплої води з цукром і я уратований! Я не пригадував ся над тим, що той чай лише загострить мій апетит! Я хотів напiti ся, напiti ся його. Ходжу по кімнаті і думаю, думаю. Не вдієш нічого. Нема спірту. Нарешті... Ха, ха, ха! Яке се сьмішне! Ха, ха, ха!

Стеф. Що? Не сьмій же ся так. Славку, я бою ся тебе.

Свят. Наливаю води до горнятка, йду до лямпи і грію її над склом. І грію і грію... А товариш лише глипне на мене і не каже нічого. Припекло мене, рука похитнула ся, а окріп хляпнув троха на голову товариша. Що в мені діяло ся тоді! Який я вилетів із хати! А найгірше мучив мене спокій товариша, з яким він обтер свою голову. Стефка, Стефка, ти не зрозумієш, що діяло ся тоді в моїй душі. (*По хвилі*) Ха, ха, ха! А знаєш, я потім крав, крав безлично! Пішов до склепу, де була сила народу, і брав хліб чи що, як своє! І день і другий і тиждень.

Стеф. Славку, не кажи сего. Се брехня, брехня! Правда, що ти не крав, не крав? Скажи, правда? Славку, молю тебе, скажи правду.

Свят. Крав. Кажу тобі чисту правду. Ха, ха, ха! Видиш — витягаю перший раз руку. Диви ся, як та рука тремтить, як очі скачуть, як товчить ся серце. Ось-ось і зловлять мене. Поведуть як простого злодія до тюрми. Мені здавало ся,

що мене вже ведуть у тюрму. Ноги почали колихати ся, дрож перейшла по цілім тілі. Я мало не крикнув. Кладу хліб. Хочу йти. А в кишках лише: гур, гур, гур!... Я за хліб і в ноги, в ноги. І не тікав, ні. Я йшов спокійно, як би ось заплатив велику суму грошей за нього. А далі я освоїв ся із тим новим способом заробку, освоїв ся, як давнійше з голодом.

Стеф. (*зимино*). По що ти се кажеш! Ти міг дарувати собі свою сповідь. Я воліла би, аби ти лишив ся для мене тим самим Славком, що давнійше, а не...

Сьвят. А не злодійом! Ха, ха, ха! Розумієть ся.

Стеф. (*по хвилі*). Бідний ти, Славку...

Сьвят. Бідний?... Ні! Хто тобі казав таке? (*По хвилі*) Пусте! Хвиля роздразнення. Я не сповідав ся перед ніким. Моє серце заперло ся для людей. Спомини щасливих хвиль... Розміряв ся... (*Отриваєть ся*) Ні, ні, я вже не той. Не говорім про се. Я нині вже иньший для сьвіта і для людей. (*Понуро*) Ти одна лише знаєш усьо... Але і ти не повинна була знати. Було би ліпше для нас обоїх.

Стеф. А по щож ти сповідав ся? Я-ж не тягла тебе за язик!

Сьвят. Правда. Але твої слова, твоя мова, ти сама... всьо те відродило на хвилю в мені того давного Славка. І я почув такий сором до себе, такий жаль, що я став иньшим... Я не міг не висповідати ся перед тобою.

Стеф. І ти міг жити? Ти міг дивити ся людям в очі? Ти, що так різко виступав проти всякої неправди.

Сьвят. Коли я стямив ся, я хотів стрілити собі в лоб. Я мерзив ся собою. Уратувала мене женщина. (*По хвилі*) Але се стара історія. Ліпше не згадувати. (*По хвилі*) Потім я понав у товариство иньших людей...

Стеф. Які й не питали тебе ніколи про твою минувщину.

Сьвят. Бо й самі не иньші. І їм добре з тим і мені добре... Стефка, бачиш, який я все веселий! Ти знаєш, що я вповні щасливий. Я хотів би бачити й тебе щасливою.

Стеф. Не розумієш ти мене вже тепер. Не знаєш, що може бути моїм щастем. Наші погляди на щастє ріжнять ся.

Сьвят. Сьмій ся, Стефа! Підожди, поживем, побачимо, що і ти признаш колись рацію моїм словам. Якого ти хочеш щастя? Вийти замуж, стати доброю матірю, жити безжурно...

Стеф. Славку! Я тобі щось пригадаю.

Сьвят. Прошу.

Стеф. Жєнщина повинна старати ся дорівнати у всьому мужчинї.

Йдучи за муж вона повинна не віддавати, але подавати свою руку мужови до спільної роботи, в стремління до одної ціли. Підла та жєнщина, що віддаючи ся має на оці лише інтерес!... Знайомий тобі звук сих слів?

Сьвят. Мрії, Стефа, фрази!

Стеф. Власні свої слова називаєш фразами. А для мене вони не фрази. Я придержую ся сього ціле жите.

Сьвят. Я на щастє вилічив ся вже з тої хронїчної недуги, якою є ідеалїзм.

Стеф. Славку, не муч мене! Чого ти хочеш від мене?

Сьвят. Хочу, аби ти була щаслива, кажу ще раз.

Стеф. Хиба-ж я зможу бути щаслива, коли знати-му, що я оббріхую ціле жите мужа, що я не люблю його, мушу удавати любов, мушу приймати його поцілуї і відповідати на них?

Сьвят. Яка ти дитина, Стефко. Хиба ти не знаєш, що се таке поцілуй. Та правда. Деж ти могла ще й пізнати! А я скажу тобі, як хочеш знати. Як є у тебе тепла, вигідна хата, як є смачна страва, як є в що загорнути ся, як є грїш на всьо, чого душа забажає — як у додатку знаєш іще, що все те ти маєш від свого мужа, — ти любиш його.

Стеф. Коли-б і так, то найбільше я була-б йому за се вдячна.

Сьвят. А се-ж не любов? А тобі якої захочуєть ся любови? А як тобі з ним добре, як ти не потребуєш журити ся нї про що, ані думати, ти цілуєш ся з ним із розпусти, як то кажуть. Всьо прийде само собою. Не віриш, Стефцю?

Стеф. Ні!

Сьвят. Твій жених має гроші. Батько вдоволений, що ти покорись ся його волї, не поскупить також.

Стеф. Лишим се, Славку. Мене болять твої слова.

Сьвят. Шкода.

Стеф. Обиджають мене.

Сьвят. Про мене. Можемо і не говорити. *(За час їх розмови смеркало раз-у-раз сильнійше. Стефка ходить по кімнатї нетерпливо, Сьвятослав стоїть при вікні і вдивляєть ся у безлисті дерева в городї. Нараз виринає місяць і його світло розсипаєть ся по кімнатї).*

Стеф. *(підходить до брата і спирається на його рамя).* Славку, мені жаль тебе. Ти такий иньший, такий иньший. Як я страшно завела ся!... Я думала, що колись, колись ми обоє станемо до роботи. Що я брати-му собі з тебе приклад... Бідний Славку. Я не знала нічого про те, що діяло ся з тобою. Хто зна', може тоді ще можна було підтримати... Ти був би кинув ся назад до роботи, виринув, а твоя Стефка, твоя сестра — яка вона була би щаслива, як би бачила тебе тим самим Славком, щирим робітником на народній ниві.

Сьвят. *(прокидається із задуми. Мотнув легко головою, немов нагадуючи собі щось. Потім говорить поволи, ледви чутно. Раз-у-раз як росте його зворушенє, кріпшає й голос).* З Берліна вернув я зломаний, прибитий, пригноблений. Я чув на собі важкий тягар пятна: злодій. Мені здавало ся, що всі показують за мною пальцями. Кожний шелест роздразнював мене. Мені здавало ся, що мене підслухує хтось. У кождім шепоті причувало ся мені, що мене обсуджують... Я ходив як на муках.

Стеф. Славку, Славку! Не говори далі, не нагадуй собі того. Се таке страшне. Тебе мучить се.

Сьвят. Я взяв ся за просту бюрову роботу і в ній шукав забуття, ха, ха, ха! осолоди... ха, ха, ха!

Стеф. Бідний Слава. Ти все було казав, що як хто мусить обмежити ся на саму бюрову роботу, то той уже пропащий.

Сьвят. Ні, Стефа. Тоді я думав инакше. І справді. Стільки було могого спокою, що сидів у бюрі. Я сидів усе довго поза години. Вишукував собі яку міг роботу. *(По хвилі)* Раз вичитав я в часописі про збори товариства, до якого я колись належав, у яким пережив стільки щасливих хвиль. Мною стрясло. Збори, такі самі збори, з яких мене перед кількома місяцями викинули. Не надумуючи ся я вилетів на місто. До зборів було ще дві години часу. Я вступив до каварні, напив ся чаю. Почав переглядати часописі. Не можу. Букви скачуть мені перед очима. Я такий був роздразнений, роздразнений. По що я піду на сі збори, — стрілило мені до голови. Справді, по що? по що? А замість відповісти собі на се питає я пішов.

Стеф. Такий роздразнений? Ти мусів знов щось там зробити? По що там ішов?

Сьвят. Ха, ха, ха! По що? Кпити собі з людей, глумити ся з них.

Ха, ха, ха! Се була цікава картина!

Стеф. Ти йшов у тій ціли, аби кпити собі з товаришів?

Сьвят. Чи я йшов у тій ціли? Не знаю, не знаю! Але зараз із початку я мусів кпити. Мене хотіли викинути як не члена. Мене се заболіло, подразнило. Ні, не піду. Відкликаю ся до збору; збір каже мені лишити ся. Довге справозданє голови, нудне ізза похвал на виділ. „Ми старали ся пригорнути всіх товаришів. Навязати приятельські зносини“. Мене кольнули сї слова. „Брешеш“ — застогнала моя душа. І я встав і говорив довго, довго. Я не тямив себе. Я тряс ся цілий. Перед очима моєї душі виринули різні страшні картини. Як мене викидають зі зборів, як я тиняю ся по лихварах, як прошу, жебраю у них гроший. Як голодую і як... краду! краду!! (*Спокійно*) Стефо, я всьо сказав їм — сего останнього ні. Мені голос застряг у горлі. Я впав на крісло.

Стеф. Фе, стидай ся! Піти, аби показувати ворогам свій біль, стогони своєї душі, фе, Славку! Давнійше, ще тоді, як я знала тебе иньшим, ти не зробив би був сего.

Сьвят. І тоді я був би не зробив так. Але збір тих людей, з якими працювало ся, ті спомини, та різниця між колишнім і тодішнім моїм станом, все те рушило моє серце. Але потім... потім я був уже иньший. О, страшно иньший. Мої слова подразнили шалено моїх ворогів. Десять, більше як десять людей накинуло ся на мене. Як пси на ланцуху, як останні собаки скакали до мене. А я... я стояв підперши ся байдужно на спинку крісла і дивив ся їм із глумливою усмішкою в очи. Я кпив собі з них, кпив. І клинами своїми я довів їх до такого страшного шалу, до такої дикої скажености... Ах, се був красний вид! Ті кидають ся, не перебирають у словах, всьо, всьо казали, а я стояв і кпив. (*Сумно*) Від тоді я кпив уже зі всього. Нічого не було вже для мене сьвятого. Я йшов по тій стежці поганї, бруду, гнилі, все далі і далі. Я топтав своїми ногами всьо красне, всьо ніжне. Ідеали чар поезії... (*Сміючися злобно* :) Ха, ха, ха! ідеали! Чуєш, Стефа, ідеали...

Стеф. (*кричить несамовито*). Славку!

Сьвят. (*поважно*). Так. Від тоді я став демоном. Нищити всьо, що стане на моїй дорозі — отсе був мій девіз. (*Спокійно*)

І я притримую ся його до нині — і добре мені з ним.
Чуєш, Стефа, добре.

Стеф. Я не знаю. Я повинна би тебе ненавидіти. Чуєш, Славку, ненавидіти.

Сьвят. Гордувати мною, мерзити ся...

Стеф. Так. І я хочу тебе ненавидіти. А однак — не можу. Знаєш, Слава, не можу. Я так люблю тебе, ти все для мене тим давним Славком і я ані раз не можу вмовити в себе, що ти вже иньший, що ти поганий, що ти брудний.

Сьвят. *(дивить ся довго, довго на неї).*

Стеф. Читаєш у моїх очех ту любов, якою горить моє серце до тебе? І ти знаєш, за що?

Сьвят. *(непевно).* І не вже-ж ти любиш мене ще? Не вже-ж ти можеш любити мене ще й тепер? Стефа!...

Стеф. Можу, можу, люблю тебе, братчику, *(нагадуючи собі)* за те, що ти зробив мене такою, якою я є нині, що ти запалив у моїй душі любов до краси, до поезії, що ти увілляв у мою душу почуте людяности. Славку! Се все твоя заслуга. І як не любити тебе. *(Сьвітло місяця змеркає. В кімнаті стає темно. Стефка по довгій хвилі мовчання).* Славуху, ти в моїх очех усе красний, чистий, як тоді. Знаєш, була хвиля вчора, вчора... Я хотіла упасти перед тобою...

Сьвят. ?...

Стеф. ...Висповідати ся. Слава, Слава, чи ти пригадуєш ся над тим, що твоя Стефа не може бути такою, як була давнійше. Славку, ти не сумніваєш ся, що твоя Стефа невинна?...

Сьвят. *(кричить).* Стефка!

Стеф. Ти віриш у те, що я невинна? що...

Сьвят. Тихо! Не говори! Тихо! І вона, вона питала ся мене так...

Стеф. Хто? хто?

Сьвят. Яка се мука була... В щасливій хвилі, у хвилі роскоші... Я не тямив себе... Мені мішало ся в голові. Я не міг зрозуміти її слів.

Стеф. Чиїх, Славку, чиїх?

Сьвят. Я так вірив їй, так вірив... У першій хвилі я думав, що сьвіт перевертаєть ся. Се мені мішало ся в мізку. Вірити, вірити безмежно в чиюсь невинність... нараз стратити ґрунт під ногами, мусіти освоїти ся з гадкою, що вона належала до иньшого, що вона не моя, не моя... „Вірю, вірю, — шепчу

їй — що ти невинна. Зрештою я не задумував ся над сим. Але я хочу вірити собі“. — „Так, так, я твоя, твоя, лише твоя“. Стефа, Стефа, яка се розкіш, яке се щастє!...

Стеф. Славку, я не можу вже так сказати. Славку, Славку! Я не можу, не можу. Знаєш, Славку.

Сьвят. Що?!

Стеф. Не можу, не можу! Але ти не осуди мене. Хвиля шалу. Слава, я не тямилася себе. Я просила його. Я молила. Я мала таке безмежне довіре до него. Я була безпечна при нїм.

Сьвят. Безпечна?... І вона безпечна. Ганна, Ганна. Чуєш, чуєш Стефа? чуєш її? Тихо... тихо... Вона тут. „Я така безпечна, безпечна!“ Я просив: „Ганю, Ганю, йди, йди..“

Стеф. Славку, що тобі! Славку!

Сьвят. Йди, йди проч! Я просив тебе. Я викидав ся від тебе. Я знав, що не поборю себе... Не диви ся так на мене. Не впирай ся очима. Твої очі п'явки. Проч, проч, демоне! Чого палиш мене своїми вогнями? Чого мучиш мене?

Стеф. Славку, се я, Стефка, твоя сестра...

Сьвят. Хто? Ганна? Я знаю. Ганна? Ганна? Чого-ж ти хочеш від мене? Я-ж просив тебе...

Стеф. Славку, твоя сестра Стефка до тебе говорить.

Сьвят. Стефка?... (*Дивить ся на неї. Нагадує собі щось*). Що ти сказала? Не осудити? Я — тебе? За що? Ти така добра, така добра. (*З жалем*) Ах, правда, ти не та, не та Стефа...

Стеф. Я його так любила. Він був такий шалений. Його поцілуї приводили мене до нестями. Я мліла, мліла в його обіймах. А він був такий добрий, такий щирий. Я й не стямилася, як він вкрав ся до мого серця. А потім я була така щаслива з ним. Я не боялася його. (*Нараз*) Славку, ти не припускаєш більше нічого? Лише, що я була його?

Сьвят. (*шалено*). Ти була матір'ю. Ти? ти? Ганно, ти була матір'ю? Тихо, тихо, чуєш, як плаче? Як плаче твоя дитина! Наша дитина! Ганно, плаче, плаче! Тихо! Ах!

Стеф. (*несамовито*). Ах! (*Починає плакати*).

Сьвят. (*приходить поволи до себе*). Стефа, Стефа, чого ти плачеш? Тихо, успокій ся! Ну, тихо, Стефа! Прощу тебе! Ах, се страшно, що я пережив тепер! Але се неправда? Що? скажи...

Стеф. Що неправда?

Сьвят. Ти не убила її?

Стеф. Кого?

Сьвят. Свою дитину?

Стеф. Я не була матір'ю, Славку. Я не була, не була...

Сьвят. Ні? Стефа? Правду кажеш? Ні? Ні?

Стеф. Ні, Славку, ні, ні...

Сьвят. Стефа! Се таке страшне. Я був певний того. Ти убійницею. Стефа, я налякав ся так того. Ну, тихо, Стефцю. Тепер усе добре. Мені привиділа ся вона. Причув ся плач її дитини. Але се все мари, привиди.

Стеф. Чого ти трясеш ся на цілім тілі? Славку!

Сьвят. Се таке несподіване. Я не знав, що діється зо мною. Ні, Стефа. Але тепер я вже спокійний. Вже все минуло ся. *(Неспевно)* І вона мені вірила. Була така безпечна. Я просив її.

Стеф. Хто вона? Хто такий? Ганна якась. Деж вона?

Сьвят. Ха, ха, ха! Деж вона! Ха, ха, ха! Або я знаю!

Стеф. Сьмій ся, сьмій ся! Ха, ха, ха! І той сьміється також! Ха, ха, ха! Всі ви однакі! Всі звірі! Віддати ся вам, завірити вам себе. Ха, ха, ха! На те, аби ви кпили собі. Тьфу! Але ні, ні! Він не такий! Він любив мене. Він любить мене ще й нині.

Сьвят. Як я Ганну.

Стеф. Що? Ти не любиш її? Не любив її ніколи?

Сьвят. *(понури)*. Мені здавало ся, що любив її.

Стеф. Який ти підлий, який ти підлий, підлий.

Сьвят. Так. Знаю. Але мене зробили таким. Я був инакший, инакший...

Стеф. Брешеш. Усі ви однакі. А потім: „Зробили таким!“ — Його не зробили, а він не був инакший. Славку, Славку, чи ти повіриш, як я любила його. Як він зближив ся до мене, в мені серце товкло ся так сильно, так сильно. Як він доторкнув ся мене, мене обсіпало жаром. А лежачи в його обіймах я забувала про все; для мене не існувало ніщо крім него, него. І він знав се. Але він умів так красно говорити. Він упевнив мене, що я можу бути при нім безпечна.

Сьвят. Бідна Стефа! І ти вірила йому. Так, так, вірила. І я умів красно говорити. І я умів вкрати ся в дівоче довіре.

Стеф. Ми сиділи раз. Він обіймив мене. Я чую, що млію. Хотіла вирвати ся, утікати. Але ні. Я йому так вірю. А далі: Най

буде, що хоче. Мені було так байдуже. Я-ж лежала у його обіймах... А потім, потім — як я його любила! Се вже не була любов. Се була якась дика пристрасть. Без него не існував для мене світ. Без него не було для мене життя. Віриш, Слава, я цілувала його руки, як він почав остигати. Я цілувала би його по ногах. Я хотіла служити йому наймичкою. Йому його вірним хотіла я бути, аби не покидав мене. Славку, я божеволіла на саму гадку розпуки. (*Зимно*) А він пішов і лишив мене нині тим, чим я є. Я не можу, не сьмію належати вже до нікого. А він кпить, кпить собі з мене. Ха, ха, ха! Ха, ха, ха! (*Вибухає спазматичним сьміхом*).

Сьвят. Стефка, Стефка! Що тобі? Стефа! Стям ся! Стефаночко...

Стеф. Що?... Хто се? Ти?... А мені здавало ся... Я думала... Його не було тут? Се не він мене кликав? Де він, де він? Юльку, де ти? Юльку, Юльку...

Сьвят. Не було нікого, Стефцю. Успокій ся. Ти хора. Я лише сам був коло тебе. Чуєш, Стефа.

Стеф. (*не довіряє*). Не було?... Його не було?... А мені здавало ся. Але се неправда. Юлько був тут. Він кликав мене. Просив мене.

Сьвят. Се я тебе просив. Я тебе кликав. Стефцю, лягай на софу. Ти хора, Стефцю. (*Сьвітить сьвітло*).

Стеф. (*коли він поклав її на софу*). Дай мені води! Мене палить так у грудях! Такий жар!

Сьвят. (*дає їй води*). Післати по лікаря? Ти маєш горячку... Голова розпалена. Я пішлю зараз.

Стеф. Не треба, Славку. Я вже спокійна. Прийду зараз до себе. Не треба, не треба... (*Відвертаєть ся до стїни*).

Сьвят. (*сїдає коло неї. Призираєть ся їй хвилину*). Так. Заснула. (*Встає, підкручує лампу, сїдає при столі і закурює папіроску*). От і маєш клопіт на здорову голову. Фе! І роби кому добре. Намучив ся, роздразнив ся... Або Ганка!... По що мені було нагадувати собі її? Жие сама, най собі й далі жие... Або я винен?... (*Встає і ходить нервово по кімнаті*) Або ся!... Дурні прінципи! Належала!... Не будь то вдоволена, що бере тебе! (*Вслухуєть ся у відгук своїх слів*). Що?... А я оженив би ся з такою?... Ет, плети теревені! Ну, і належала, належала, належала... А Ганна?... Ну, і що? що? що?...

